

18. बिलस्य वाणी न कदापि मे श्रुता

[The following story has been taken from the collection of stories called Panchatantra which is a unique work in Sanskrit literature and is known all over the world. The creator of Panchatantra is Vishnu Sharma. He wrote this work in order to make the sons of King Amarashakti excel in state-craft within a period of six months. In this मित्रभेदः, मित्रप्राप्तिः, काकोलूकीयम्, लब्धप्रणाशः and अपरीक्षितकारकम् (Mitrabheda, Mitraprapti, Kakolukiya, Labdhapranasha, Aparikshitakaraka) are the five sections that have been dealt with and hence the book is called Panchatantra.

At the beginning of each section, there is the setting of one story and then many other stories follow as a part of that. In this work we see a collection of unique fables which have been imaginatively written in a combination of prose and poetry. In each story special importance has been paid to seeing how the intelligence of an individual can be increased. In each story the theme is taken ahead by presenting ideas both in favour of and against that particular one. Because of this unusual style of narrative, the reader gets precious advice in addition to enjoyment.

While studying this lesson, in addition to learning how to sense future danger and how it can be overcome we shall also learn the proper use of indeclinables etc.]

कस्मिंश्चित् वने खरनखरः नाम सिंहः प्रतिवसति स्म । सः कदाचित् इतस्ततः परिभ्रमन् क्षुधार्तः न किञ्चिदपि आहारं अलभत । ततः सूर्यास्तसमये एकां महतीं गुहां दृष्ट्वा सः अचिन्तयत् – “नूनम् एतस्यां गुहायां रात्रौ कोऽपि जीवः आगच्छति । अतः अत्रैव निगूढो भूत्वा तिष्ठामि” इति ।

एतस्मिन् अन्तरे गुहायाः स्वामी दधिपुच्छः नाम शृगालः समागच्छत् । स च यावत् पश्यति तावत् सिंहपदपङ्क्तिः गुहायां प्रविष्टा, न च बहिरागता अपश्यत् । शृगालः अचिन्तयत् – “अहो विनष्टोऽस्मि । नूनम् अस्मिन् बिले सिंहः अस्तीति तर्कयामि । तत् किं करवाणि ?” एवं विचिन्त्य दूरस्थः रवं कर्तुमारब्धः – “भो बिल ! भो बिल ! किम् न स्मरसि यन्मया त्वया सह समयः कृतोऽस्ति यत् यदाहं बाह्यतः प्रत्यागमिष्यामि तदा त्वं माम् आकारयिष्यसि ? यदि त्वं मां न आह्वयसि तर्हि अहं द्वितीयं बिलं यास्यामि इति ।”

अथ एतच्छ्रुत्वा सिंहः अचिन्तयत् – ‘नूनमेषा गुहा स्वामिनः सदा समाह्वानं करोति । परन्तु मद्भयात् न किञ्चित् वदति ।’ तदहम् अस्य आह्वानं करोमि । एवं सः बिले प्रविश्य मे भोज्यं भविष्यति । इत्थं विचार्य सिंहः

सहसा शृगालस्य आह्वानमकरोत् । सिंहस्य उच्चगर्जनस्य प्रतिध्वनिना सा गुहा उच्चैः शृगालम् आह्वयत् । अनेन अन्येऽपि पशवः भयभीताः अभवन् । शृगालोऽपि ततः दूरं पलायमानः इममपठत् -

अनागतं यः कुरुते स शोभते
स शोच्यते यो न करोत्यनागतम् ।
वनेऽत्र संस्थस्य समागता जरा
बिलस्य वाणी न कदापि मे श्रुता ॥

Glossary

Noun : (masc.) : (खरनखरः this is a name) **क्षुधार्तः** one suffering from hunger
जीवः being **निगूढः** hidden (दधिपुच्छः name of a fox) **शृगालः** fox **रवः** noise, sound
समयः condition, rule

(Fem.) : गुहा cave **सिंहपदपद्धतिः** foot print of a lion **प्रतिध्वनिः** echo **जरा** oldage

(Neu.) : बिलम् hole **भयम्** fear

Pronoun : **एतस्याम्** in this (fem.) **एतस्मिन्** in this (masc.) **अस्मिन्** in this (masc.)
मया by me **त्वया** by you **माम्** to me **एषा** this (fem.) **अस्य** of this **अनेन** by this
अन्ये others **इमम्** to him (masc.) **मे** my (this is an optional form of मम genetive singular
of अस्मद् and it is never used in the beginning of a sentence.)

Adjective : **दूरस्थ** who stays far **कृत** done **अनागत** one who has not come

Adverb : **कस्मिंश्चित्** some one **किञ्चिदपि** even little **अत्रैव** here only **यावत्** as long
as **तावत्** till then **बाह्यतः** from outside **अथ** now **एवम्** thus **इत्थम्** in this way
सहसा suddenly **उच्चैः** loudly

Compound : **क्षुधार्तः** (क्षुधया आर्तः, तृतीया तत्पुरुष) । **सूर्यास्तसमये** (सूर्यस्य अस्तः सूर्यास्तः ।
सूर्यास्तस्य समयः सूर्यास्तसमयः, तस्मिन् । षष्ठी तत्पुरुष) । **सिंहपदपद्धतिः** (सिंहस्य पदानि
सिंहपदानि । सिंहपदानां पद्धतिः सिंहपदपद्धतिः । षष्ठी तत्पुरुष) **भयभीताः** (भयेन भीताः, तृतीया तत्पुरुष)
अनागतम् (न आगतम् अनागतम्, नञ् तत्पु.)

Participle : **दृष्ट्वा** (दृश् + त्वा) । **भूत्वा** (भू + त्वा) । **श्रुत्वा** (श्रु + त्वा) ।
प्रविश्य (प्र + विश् + त्वा > य) ।

Root : First Gana (Parasmaipada) **प्रति + वस्** (प्रतिवसति) to live, to stay
स्मृ (स्मरति) to remember **प्रति + आ + गम् - गच्छ** (प्रत्यागच्छति) to come back, to return
आ + ह्वे - ह्वय् (आह्वयति) to call **पठ्** (पठति) to read, to study

(Atmanepada) **शुभ्** (शोभते) to adorn

Tenth Gana (Parasmaipada) **तर्क्** (तर्कयति) to imagine, to guess

(1) **Meaning** : परिभ्रमन् wandering क्षुधार्तः hungry निगूढो भूत्वा having hidden तर्कयामि I think, to guess किं करवाणि what do I do ? दूरस्थः standing far away आकारयिष्यति you will welcome / call भोज्यम् food, meal आह्वानमकरोत् called उच्चगर्जनस्य of loud roaring पलायमानः running away कुरुते does शोच्यते is grieved for संस्थस्य to one who is residing / staying न कदापि मे श्रुता I have never heard

(2) **Sandhi** : इतस्ततः (इतः ततः) । कोऽपि (कः अपि) । अत्रैव (अत्र एव) । निगूढो भूत्वा (निगूढः भूत्वा) । बहिरागता (बहिः आगता) । विनष्टोऽस्मि (विनष्टः अस्मि) । यन्मया (यत् मया) । कृतोऽस्ति (कृतः अस्ति) । यदाहम् (यदा अहम्) । एतच्छ्रुत्वा (एतत् श्रुत्वा) । अन्येऽपि (अन्ये अपि) । शृगालोऽपि (शृगालः अपि) । करोत्यनागतम् (करोति अनागतम्) । वनेऽत्र (वने अत्र) ।

Exercise

1. विकल्पेभ्यः समुचितम् उत्तरं चिनुत ।

- (1) कीदृशः सिंहः वने इतः ततः परिभ्रमणम् अकरोत् ? ☐
- (क) तृषार्तः (ख) क्षुधार्तः (ग) भयार्तः (घ) निगूढः
- (2) शृगालस्य नाम किम् आसीत् ? ☐
- (क) खरनखरः (ख) मदोन्मत्तः (ग) दीर्घपुच्छः (घ) दधिपुच्छः
- (3) शृगालस्य गुहायां कः प्रविष्टः ? ☐
- (क) शृगालः (ख) सिंहः (ग) गजः (घ) शशकः

2. एकवाक्येन संस्कृतभाषया उत्तरं लिखत ।

- (1) सूर्यास्तसमये सिंहः किम् अपश्यत् ?
- (2) शृगालः कस्य पदपद्धतिम् अपश्यत् ?
- (3) शृगालस्य वचनं श्रुत्वा सिंहः किम् अकरोत् ?
- (4) बिलस्य वाणी न कदापि मे श्रुता - इति वाक्यं कः वदति ?

3. घटना-क्रमानुसारं वाक्यानि लिखत ।

- (1) शृगालः अपि ततः दूरं पलायमानः इमम् अपठत् ।
- (2) क्षुधार्तः सिंहः किञ्चिदपि आहारं न अलभत ।
- (3) इत्थं विचार्य सिंहः सहसा शृगालस्य आह्वानम् अकरोत् ।
- (4) भो बिल ! भो बिल ! किं न स्मरसि ।
- (5) अतः अत्रैव निगूढो भूत्वा तिष्ठामि ।
- (6) यदि त्वं मां न आह्वयसि तर्हि अहं द्वितीयं बिलं यास्यामि ।

4. कृदन्तप्रकारं लिखत ।

- (1) दृष्ट्वा (2) भूत्वा (3) विचिन्त्य
(4) कर्तुम् (5) प्रविश्य

5. स्म-प्रयोगेण क्रियापदानि परिवर्तयत ।

- (1) अचिन्तयत् (2) अगच्छत् (3) अपठत् (4) अवसत्

6. समासप्रकारं लिखत ।

- (1) सूर्यास्तः (2) पदपद्धतिः (3) भयभीताः (4) गर्जनप्रतिध्वनिः

7. मातृभाषया उत्तराणि लिखत ।

- (1) What did the lion think looking at the cave in the evening ?
(2) What did the jackal, the owner of cave think seeing the foot-prints near his cave ?
(3) Staying away from the cave, what condition did the jackal remind the cave of ?
(4) What is the moral of this story ?
(5) What did the jackal say while going ?

8. मातृभाषायाम् अनुवादं लिखत ।

- (1) अतः अत्रैव निगूढो भूत्वा तिष्ठामि ।
(2) नूनम् अस्मिन् बिले सिंहः इति तर्कयामि ।
(3) यदि त्वं मां न आह्वयसि तर्हि अहं द्वितीयं बिलं यास्यामि ।
(4) एवं सः बिले प्रविश्य मे भोज्यं भविष्यति ।
(5) अनेन अन्ये अपि पशवः भयभीताः अभवन् ।
(6) बिलस्य वाणी न कदापि मे श्रुता ।

9. अव्ययपदानाम् अर्थं लिखत ।

- (1) यदा (2) तथा (3) कुत्र
(4) इतः (5) सर्वदा

Activity

- Write a story of any animal in your own words.